

Список використаних джерел

1. Варакута О. Формування в учнів географічних понять. Географія та основи економіки в школі. 2002. №6. С.28-31.
2. Варакута О. Методическая компетентность учителя при формировании географических понятий. Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. Volume 4, No. 06/2016. P.167-170.
3. Назаренко Т. Г. Формування соціально-економічних понять у старшокласників на уроках географії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання географії». К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. 28 с.
4. Супричов О. В. Особливості формування країнознавчих понять в шкільних підручниках географії. Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. Київ-Педагогічна думка, 2011. Випуск 11. С. 214-220.
5. Супричов О. В. До питання формування географічних понять у школярів у курс «Країнознавство». Географія та основи економіки в школі. 2011. №7-8. С. 36-39.

Маліновська М.

*магістрантка II курсу
спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
Науковий керівник – доц. Кузишин А.В.*

ГЕОПРОСТОРОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПОНЕНТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ОБЛАСТЕЙ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Вступ. Із зростанням значущості функціонування соціальної сфери, постає необхідність детального аналізу рівня сформованості її складових та досягнення комплексності в наданні відповідних послуг. Актуальним питанням видається необхідність визначення сучасного стану сформованості та затребуваності окремих елементів соціальної сфери, а також рівень їх надання в конкретному обласному регіоні, що дозволяє визначити його рейтингову позицію (місце) в регіоні.

Проблемами вивчення соціальної сфери на сучасному етапі займаються як вітчизняні, так і закордонні науковці, що в котре підтверджує, що саме цей сектор господарства зазвичай визначає рівень добробуту населення та комфортність умов проживання. Серед актуальних досліджень з цієї проблематики варто згадати Л. Немець, К. Мезенцева, Г. Підгрушного [9, 7], Я. Олійника та А. Степененка [5], В. Куценко та Я. Остафійчука [4]. Актуальними є регіональні дослідження функціонування соціальної сфери на прикладі великих регіонів України – Київського Придніпров'я – І. Гукалова, С. Покляцький [1, 2], Карпатсько-Подільського – І. Поплавська, А. Кузишин [3, 6, 13, 14], Подільського – Л. Царик, І. Поплавська [12].

Виклад основного матеріалу. Соціальна сфера має певні територіальні відмінності у рівні розвитку та структурі. Прийнято вважати, що значно вищий рівень її розвитку і ширша галузева структура у містах порівняно з сільською місцевістю, в економічно більш розвинених промислових регіонах порівняно з менш розвинутими аграрними.

Територіальними межами нашого дослідження є області Карпатського

регіону – Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська та Чернівецька.

Освітня сфера виступає важливим елементом формування соціального середовища, формування освіченого соціуму та є умовою збереження інтелектуального суспільства. Важливими показниками, що характеризують цей напрямок соціальної сфери є якісні характеристики освітнього простору досліджуваної території, наприклад охопленість дітей дошкільними закладами, кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах у розрахунку на 10 тис. осіб, кількість учнів професійно-технічних навчальних закладів у розрахунку на 10 тис осіб, кількість студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації у розрахунку на 10 тис осіб. Такі показники дозволяють оцінити стан освітнього середовища в певній території. Впродовж 1995-2019 рр. в областях Карпатського регіону зростає показник охопленості дітей дошкільними закладами (від 31 дошкільняти / 100 дітей відповідного віку в 1995. р до 72 дошкільняти / 100 дітей відповідного віку в 2019 р.), що навіть перевищувало пересічноукраїнський показник починаючи від 2010 р. [10, с. 115] Більш високий показник забезпеченості властивий для областей Подільського регіону. Від 1995/1996 навч. року до 2013/2014 навч. року кількість учнів загальноосвітніх навчальних закладів у розрахунку на 10 тис осіб скорочувалась (від 1464 до 1029 учнів на 10 тис. населення) і лише в 2018/2019 навч. році намітилась тенденція збільшення числа учнів в розрахунку на число мешканців (1057 учнів на 10 тис. населення). Слід відзначити, що цей показник має більш позитивні показники, ніж в середньому в Україні. За період 2000-2019 рр. спостерігається скорочення кількості учнів професійно-технічних навчальних закладів у розрахунку на 10 тис. осіб від 104 до 81 учня (але варто відзначити, що ці показники є більш позитивними, ніж в Україні загалом). Найвищий показник властивий для Львівської області (у 2019 р. – 97 учнів професійно-технічних навчальних закладів у розрахунку на 10 тис. осіб). Щодо показника кількості студентів ВНЗ в Карпатському регіоні в розрахунку на 10 тис. осіб від 2000/2001 навч. року до 2005/2006 навч. року спостерігався ріст числа студентів, але в подальші навчальні роки їх число зменшувалось швидше, ніж в Україні загалом [10, с. 97].

Таким чином відзначаємо, що освітня сфера найбільш сформованою в Львівській області, також високим є показники Чернівецької області, а в інших областях регіону відчуваються проблеми за окремими складовими оцінки забезпеченості розвитку освітнього середовища, або загалом невисока ефективність їх функціонування. У порівнянні з показниками пересічноукраїнськими та показниками, що властиві для всіх областей західноукраїнського регіону, на даній території завжди були вищими показники охопленості дітей дошкільними закладами, вищою була кількість учнів та слухачів в загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах. Тільки скорочення числа студентів в закладах вищої освіти в регіоні є вищим, ніж в Україні загалом (це можна обґрунтувати відтоком студентів до європейських, в першу чергу, – польських навчальних закладів).

Культура охоплює установи і заклади, що виробляють товари культурного призначення, пропонують духовні цінності для населення та ін. (бібліотеки, театри, клуби, музеї, кіностудії, телебачення, радіо, газетно-журнальні видавництва), їх розміщення також пов'язане з особливостями розселення людей: вища концентрація об'єктів культури у значних за кількістю населення поселеннях. В областях Карпатського регіону є понад 3,7 тис. бібліотек, 4,4 тис. клубних установ і будинків культури [10, с. 240, 244]. Вони розміщуються згідно з адміністративним поділом (у населених пунктах – центрах адміністративно-територіальних одиниць, у міських мікрорайонах) і за виробничим принципом – на базі підприємств, навчальних закладах тощо. Для проведеного нами аналізу було обрано два напрямки – це наявність даних установ, які оцінювалися через показник забезпеченості населення певними закладами та відвідуваність населенням закладів культури й мистецтва.

Показник забезпеченості закладами культури, зокрема бібліотечними фондами та клубними установами в Карпатському регіоні є вищим, ніж в середньому в Україні і в Західноукраїнському регіоні загалом. Хоча з 2000 року дані показники зменшуються в Україні, в досліджуваному регіоні темпи падіння є не настільки значущими. Так, пересічний показник забезпеченості бібліотечними фондами в регіоні складає 591 примірників на 100 осіб, а в Львівській області він перевищує 700.

Серед музейних закладів Карпатського регіону (111 установа, майже 28% від загальноукраїнського показника) переважають краєзнавчі, історичні, меморіальні. Найбільше їх у обласних центрах (лідером, є Львів). Показник відвідуваності музеїв в областях регіону є вищим (в 2019 р. – 51 відвідування на 100 осіб), ніж в Україні загалом (39 відвідувань на 100 осіб) і продовжує зростати. Вищі показники від пересічного по регіону зафіксовані в Закарпатській та Львівській областях (48 і 75 відвідувань на 100 мешканців відповідно), найнижчі – в Чернівецькій (31 відвідування на 100 мешканців) [10, с. 158]. Причиною такої значної амплітуди можуть бути як кількісні показники музеїв як таких, так і практичний інтерес туристів та рекреантів до подібної форми відпочинку.

Найбільша кількість професійних театрів у Львівській області (9 із 112, які функціонують в Україні). В регіоні загалом – 21. Щодо відвідуваності, то не зважаючи на усталений штамп, що населення західної України є поціновувачем театрального мистецтва, показники є нижчими, ніж в Україні – 11 відвідувань на 100 мешканців (винятком є Львівська область – 18 відвідувань на 100 мешканців) [10, с. 158]. Слід відзначити, що в даному показнику є значна туристична складова, адже багато українських та іноземних туристів вважають обов'язковим відвідування театрів в своїх туристичних програмах.

Оцінюючи рівень функціонування складових культурної сфери, слід відзначити, що найвищий їх рівень властивий для Львівської області. Якщо ж аналізувати динаміку окремих показників, то від 2000 до 2019 рр. в областях Карпатського регіону спостерігається погіршення і відставання від

пересічноукраїнського показника та показника в західноукраїнському регіоні загалом забезпеченості бібліотечними фондами але зростає показник забезпеченості місцями у клубних закладах, є інтерес до відвідування музеїв та зменшується відвідуваність театральних на концертних заходів.

Лікувально-оздоровчий комплекс включає систему медичних та рекреаційних установ, які забезпечують охорону здоров'я (профілактику захворювань, лікування), оздоровлення та відпочинок людей. У закладах охорони здоров'я в межах регіону працює 40 тисяч лікарів усіх спеціальностей (майже 27% від загальноукраїнського показника) та понад 90 тис. осіб середнього медичного персоналу (понад 27% від загальноукраїнського показника). Забезпеченість лікарями в досліджуваному регіоні – одна з найвищих у країні, але відсоток хворих людей постійно збільшується через несприятливі умови життя, нерациональне харчування тощо. Так, від 2000 р. до 2019 р. забезпеченість населення лікарями у розрахунку на 10 осіб в Карпатському зростає від 45 до 53 фахівців (в Україні цей показник суттєво нижчий). На високому рівні тримається показник забезпеченості населення середнім медичним персоналом (понад 100 на 1 тис. населення) та лікарняним ліжками (понад 77 на 10 тис. населення). Найвищі показники властиві для Івано-Франківської та Львівської областей.

Досить напруженою є ситуація з плановою ємністю амбулаторно-поліклінічних закладів (всі медичні заклади, що ведуть амбулаторний прийом – поліклініки, амбулаторії, диспансери, поліклінічні відділення лікарняних закладів, лікарські пункти охорони здоров'я тощо). Ситуація покращується від 2011 р., але відстає від загальноукраїнських показників. Тільки в Закарпатській області планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів є вищою від середнього показника в Україні.

Медична сфера за обраними критеріями має найвищий показник функціональності в Івано-Франківській та Львівській областях. В решті регіонів рейтингові позиції медичної сфери є досить низькими і відповідно свідчать про проблемність її розвитку.

Житлово-комунальне господарство задовольняє потреби людей у житлі, забезпечує функціонування житлових будинків, готелів, невеликих підприємств і установ. Цей напрямок соціальної сфери забезпечує утримання та ремонт житлового фонду і комунальної інфраструктури. Весь житловий фонд в Карпатському регіоні складає 206 млн. м², що складає понад 21% житлового фонду держави. Миський житловий фонд має вищий порівняно із сільським рівень забезпечення газом, гарячим водопостачанням, водопроводом і каналізацією. В межах досліджуваного регіону основні житлові площі зосереджені в сільській місцевості (понад 55% від загально регіонального показника). На сьогодні з метою поліпшення житлових умов населення значна увага приділяється розвитку інвестиційного (за рахунок приватних котів фізичних та юридичних осіб) та індивідуального житлового будівництва. Середній показник забезпеченості житловими площами в регіоні є вищим (27,8 м²/особу), ніж в Україні загалом (23,9 м²/особу).

Комунальна інфраструктура виступає складовою житлово-побутових потреб населення та підприємств та охоплює електропостачання, теплопостачання, газопостачання, водопостачання, каналізацію, займається благоустроєм та санітарним прибиранням території населеного пункту. Серед показників, що характеризують облаштування квартир в Карпатському регіоні, найвищими є показники забезпеченості природним газом, каналізацією та централізованим водопостачанням. За показником забезпеченості природних газом найвищий показник властивий для Чернівецької області. Найкраще водопровідне постачання, каналізаційне обслуговування та гаряче водопостачання властиве для Львівської області.

Торгівля і громадське харчування охоплюють підприємства роздрібної торгівлі і заклади масового харчування. Найвищий показник забезпеченості торгівельними площами в розрахунку на число мешканців мають Львівська та Івано-Франківська області, досить високі – в Закарпатській.

В загальному обсязі товарообігу продовольчі товари становлять 65%, непродовольчі – 35%. Найвищі показники роздрібного товарообігу на одну людину – у Львівській області (13,5 тис. грн/особу, показник перевищує пересічноукраїнський). Крім традиційних підприємств галузі розвивається мережа спеціалізованих магазинів, закладів громадського харчування швидкого обслуговування. За показниками, що характеризують сектор торгівлі та масового харчування, слід констатувати дуже незначну амплітуду між областями, що дозволяє твердити про практично однаковий рівень функціонування торгівельної сфери.

Зв'язок як галузь господарства складається з підприємств, ліній і вузлів, які забезпечують процес передачі інформації на відстань (т. зв. телекомунікації). Сюди входять відділення зв'язку, телефонно-телеграфні станції, пошта, радіомовлення, телебачення та ін.

З початку ХХІ ст. поряд із засобами масової інформації (радіо і телебачення) надзвичайно активно розвивається індивідуальний зв'язок. При цьому традиційний його вид – телефонний зв'язок – удосконалюється, переплітаючись з іншими видами (супутниковим, радіозв'язком). Інша група найновіших засобів телекомунікацій широко використовує відеоапаратуру та комп'ютери. Це – телефакс, електронна пошта, скайп-зв'язок та ін.

За доступністю до нових форм та видів зв'язку суттєво вирізняється на фоні областей регіону Львівська, досить високий показник властивий для Закарпатської області. Якщо є оцінювати частку регіону від показника кількості абонентів мобільного зв'язку чи кількості абонентів кабельного телебачення, то він дещо перевищує 10%, що відповідає кореляційною показнику частки населення в загальноукраїнському показнику.

Висновки. В процесі розгляду кожної складової соціальної сфери Карпатського регіону нами було зроблено аналіз базових критеріїв. Це дозволило визначити диференціацію рівнів сформованості соціальної сфери регіону загалом. На фоні регіонального показника функціонування та сформованості соціальної сфери суттєво вирізняється Львівська область, яка відзначається високою

організацією освітньої сфери, сфери культури, торгівлі та масового харчування, а також зв'язку – ці показники забезпечили лідируючі позиції області. Для більшості областей регіону (Закарпатська, Івано-Франківська) властива дуже вузька амплітуда сумативних показників, що може бути підтвердженням, що в консолідованому вигляді соціальна сфера не має суттєвих відмін в цих областях. Слабка сформованість соціальної сфери Чернівецької області за обраними нами критеріями ґрунтується на низьких позиціях культурної сфери, житлово-комунального господарства та медичної сфери.

Список використаних джерел:

1. Гукалова І. В. До питання осмислення територіальної ідентичності у сучасній соціальній географії. Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конференції (8-9 жовтня 2015 р., Херсон) / За ред. І.О. Пилипенка, Д.С. Мальчикової. Херсон: ПП Вишемирський, 2015. С.129-135.
2. Гукалова І.В., Покляцький С.А. Стан соціальної сфери і охорони здоров'я та їх роль у житті населення Київського Придніпров'я. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність. 2015. Вип. 19 (33). С. 127-139.
3. Кузіншин А.В. Геопросторова диференціація елементів соціальної сфери областей Карпатсько-Подільського регіону. Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія. Тернопіль: СМП «Тайп». 2018. № 1 (44). С. 64-71.
4. Куценко В.І. Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект: монографія / В.І. Куценко, Я.В. Остафійчук. Київ: Оріони, 2005. 400 с.
5. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Соціальний локалітет життя особистостей і територіальних спільностей. Економічна та соціальна географія // Відп. ред. Ішук С.І. 2012. Вип. 2 (65). С.3-22.
6. Поплавська І.В. Кластерний аналіз соціальної сфери областей Подільського регіону. Суспільна географія і картографія: наукова спадщина та сучасні українознавчі студії: Матер. Всеукр. наук. онлайн-семінару з участю закордонних учених, присвяченого 120-літтю від народження професора Володимира Кубійовича (1900–1985) (Україна, м. Львів, 17 груд. 2020 р.). Львів : Простір-М, 2021. С. 221-224.
7. Підрушний Г.П., Мезенцев К.В. Привабливість території для проживання людини: методологічні та прикладні аспекти дослідження. Український географічний журнал. 2015. Вип. 1. С. 32-41.
8. Розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» ; за ред. С. Л. Шульц. Львів, 2018. 140 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
9. Соціальна географія: підручник / за ред. Л. Немець та К. Мезенцева. К.: Фенікс, 2019. 304 с.
10. Статистичний збірник «Регіони України», 2019. Частина 1. За ред. І.С. Вернера. Київ, 2020. 276 с.
11. Статистичний збірник «Регіони України», 2019. Частина 2. За ред. І.С. Вернера. Київ, 2020. 640 с.
12. Царик Л.П., Поплавська І.В. Організація соціальної сфери областей Подільського регіону: суспільно-географічне дослідження. Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія. Тернопіль: СМП «Тайп». 2021. № 1 (50). С. 47-57.
13. Kuzyshyn, I. Poplavska. Analysis of Territorial Differences of the Social Sphere elements in the Areas of the Carpathian-Podillia Region. Journal of Geology, Geography and Geocology. Dnipro, 2018. № 27(2). P. 285-293.
14. Kuzyshyn A. Spatial diversification of the social sphere development in the Carpathian-Podillia region (Ukraine). Folia Geographica. Volume 61, 2019, No. 2. p. 144-162.